

Wielisława Warzywoda-Kruszyńska*

 <https://orcid.org/0000-0001-5775-5525>

Kamil Kruszyński**

 <https://orcid.org/0000-0001-7450-8606>

„Katastrofa pokoleniowa” – skutki pandemii COVID-19 dla dzieci

Now we face a generational catastrophe that could waste untold human potential, undermine decades of progress, and exacerbate entrenched inequalities.

(UN Secretary-General António Guterres)

Streszczenie

Artykuł dostarcza danych ilustrujących tezę Sekretarza Generalnego ONZ o „katastrofie pokoleniowej” spowodowanej pandemią COVID-19. Katastrofie tej uległy dzieci i nastolatki, choć stanowią oni zbiorowość najmniej zarażoną wirusem SARS-CoV-2. Najmłodsza generacja jest najliczniejszą zbiorowością „ugodzoną” pandemią. Zamknięcie szkół na całym świecie na wiele miesięcy spowodowało dla uczniów skutki doraźne, jak np. brak dostępu do posiłków oferowanych przez instytucje edukacyjne, co powoduje wzrost liczby dzieci niedożywionych, a także skutki dalekosiężne, których przezwyciężenie będzie wymagać czasu i pieniędzy i nie zawsze będzie możliwe. Są to efekty „katastrofy edukacyjnej”, czyli przewidywanego ogromnego wzrostu na świecie liczby uczniów, którzy nie nabędą kompetencji edukacyjnych, wyrażających się jako umiejętność czytania ze zrozumieniem prostego tekstu. Ten stan rzeczy zagraża osiągnięciu celów zrównoważanego rozwoju do 2030 roku, przyczyniając się do pogłębienia istniejących nierówności między regionami świata i wewnątrz państw. „Katastrofa pokoleniowa”, której skutki są odłożone w czasie, nie jest dostrzegana przez polityków, zaabsorbowanych bieżącymi działaniami przeciwdziałającymi załamaniu się wydolności służby zdrowia i gospodarki. Znajduje to wyraz m.in. w udziale wydatków na edukację wśród wydatków na przeciwdziałanie pandemii i jej ekonomicznym skutkom. Unia Europejska jest w awangardzie instytucji oferujących państwom członkowskim pakiet finansowy Next Generation EU przeznaczony na popandemiczną odbudowę. Niestety, kryteria przydziału środków nie wymuszają działań na rzecz dobrostanu i rozwoju dzieci.

Słowa kluczowe: COVID-19, dzieci, bieda, kompetencje edukacyjne

* Em. prof. Uniwersytetu Łódzkiego.

** Katedra Statystyki Ekonomicznej i Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego.

Ponadnarodowe instytucje polityczne – inicjatorzy działań na rzecz dobrostanu i zwiększania szans rozwojowych dzieci

Szanse życiowe i dobrostan dzieci zostały uznane za kwestię polityczną wraz z upowszechnieniem się koncepcji „państwa inwestycji społecznych” i „państwa włączającego”. Rozwój społeczny oparty na wiedzy wymaga, jak argumentowano [Giddens 1998; Esping-Andersen 2005], zwiększenia kapitału ludzkiego wszystkich ludzi, w tym – przede wszystkim – dzieci. Dlatego państwo musi przeciwdziałać biedzie wśród najmłodszych obywateli i angażować się w zwiększanie ich umiejętności poznawczych i pozapoznawczych. Argumentów na rzecz takiego podejścia dostarczył raport UNICEF [2000] ukazujący, że także w zamożnych krajach Europy zasięg biedy wśród dzieci jest nie do zaakceptowania, oraz analizy zespołu Jamesa Heckmana [2013] dowodzące, że inwestowanie w dzieci jest najbardziej opłacalne.

Instytucje polityczne o ponadnarodowym zasięgu globalnym i regionalnym stały się głównymi inicjatorami działań na rzecz dobrostanu i zwiększania szans rozwojowych dzieci. Jest to przede wszystkim Organizacja Narodów Zjednoczonych, której Zgromadzenie Ogólne przyjęło w 1989 roku Konwencję o prawach dziecka, a w 2015 roku – agendę *Przekształcamy nasz świat*, wytyczającą 17 celów zrównoważonego rozwoju na okres 15 lat, monitorowanych przy zastosowaniu 230 wskaźników. Szczególnie zadania w czterech celach mają bezpośrednie odniesienia do dzieci:

Cel 1: Wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie.

- 1.1. Do 2030 roku wyeliminować skrajne ubóstwo w odniesieniu do wszystkich ludzi na całym świecie, aktualnie określone jako utrzymywanie się za mniej niż 1,25 USD dziennie.
- 1.2. Do 2030 roku zmniejszyć przynajmniej o połowę odsetek mężczyzn, kobiet i dzieci żyjących w ubóstwie, we wszystkich jego wymiarach określonych zgodnie z polityką danego kraju.

Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo.

- 2.1. Do 2030 roku wyeliminować głód i zapewnić wszystkim ludziom, w szczególności ubogim i narażonym na zagrożenia, w tym niemowlętom, dostęp do bezpiecznej, pożywnej żywności w wystarczającej ilości przez cały rok.

- 2.2. Do 2030 roku wyeliminować wszystkie formy niedożywienia. Do 2025 roku zrealizować uzgodnione na szczeblu międzynarodowym zadania dotyczące zaburzeń rozwoju fizycznego wśród dzieci poniżej piątego roku życia. Zapewnić pożywną żywność dla dorastających dziewcząt, ciężarnych i karmiących kobiet oraz osób starszych.

Cel 3: Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt.

- 3.1. Do 2030 roku zmniejszyć globalny wskaźnik śmiertelności okołoporodowej do poziomu mniejszego niż 70 przypadków na 100 tysięcy żywych urodzeń.
- 3.2. Do 2030 roku wyeliminować przypadki zgonów wśród noworodków i dzieci poniżej piątego roku życia, którym można zapobiec. Wszystkie państwa będą dążyć do ograniczenia umieralności noworodków co najwyżej do poziomu 12 przypadków na tysiąc żywych urodzeń i umieralności dzieci poniżej piątego roku życia co najwyżej do poziomu 25 przypadków na tysiąc żywych urodzeń.

Cel 4: Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie.

163

- 4.1. Do 2030 roku zapewnić wszystkim dziewczętom i chłopcom ukończenie nieodpłatnej, sprawiedliwej, dobrej jakości edukacji na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym prowadzącej do efektywnych wyników w nauce.
- 4.2. Do 2030 roku zapewnić wszystkim dziewczętom i chłopcom dostęp do wysokiej jakości rozwoju we wczesnym dzieciństwie, opieki i edukacji przedszkolnej przygotowującej do rozpoczęcia edukacji na poziomie podstawowym.
- 4.A. Tworzyć nowe i poprawić stan istniejących już placówek edukacyjnych, które powinny uwzględniać potrzeby dzieci, osób niepełnosprawnych, zarówno chłopców, jak i dziewcząt, a także zapewnić bezpieczne, wolne od przemocy, inkluzywne i produktywne środowisko nauczania dla wszystkich.
- 4.C. Do 2030 roku znacząco zwiększyć liczbę wykwalifikowanych nauczycieli, w tym w drodze międzynarodowej współpracy w zakresie szkolenia nauczycieli w krajach rozwijających się, szczególnie w krajach najmniej rozwiniętych i małych państwach wyspiarskich.

Państwa – sygnatariusze Agendy 2030 zobowiązane są do składania okresowych sprawozdań z realizacji celów i zadań.

Sytuację dzieci na świecie systematycznie monitorują wyspecjalizowane organizacje ONZ, jak UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), w której ramach działa Instytut Statystyki, oraz UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) gromadzący fundusze na wspieranie działań na rzecz dzieci, którego centrum badawcze, Innocenti Research Centre, publikuje raporty dotyczące sytuacji życiowej dzieci w różnych regionach świata.

W Europie Parlament Europejski i Komisja Europejska wyznaczają kierunki działań państw na rzecz dobrostanu i rozwoju dzieci. W 2002 roku w Unii Europejskiej zwrócono uwagę na opiekę i edukację dzieci najmłodszych, uchwalając tzw. cele barcelońskie, zgodnie z którymi do 2010 roku 90% dzieci w wieku przedszkolnym miało mieć miejsca w przedszkolach, a 33% dzieci w wieku do trzech lat – w żłobkach, przy założeniu, że instytucje te mają oferować usługi dobrej jakości i po przystępnych cenach.

W strategii Unii Europejskiej na lata 2010–2020 Europa 2020 silne wsparcie polityczne zostało nadane likwidacji biedy i wykluczenia społecznego. Po raz pierwszy wprowadzono wskaźnik osiągnięcia celu, jakim miało być zmniejszenie liczby ludności relatywnie biednej w UE o 20 mln, czyli o 25% liczby biednych z roku bazowego 2008. Niestety, mimo nacisków organizacji pozarządowych nie został wyspecyfikowany cel w tym zakresie w odniesieniu do dzieci, mimo że zasięg biedy wśród dzieci był większy niż wśród dorosłych.

Kryzys z lat 2008–2009 zagroził realizacji tego celu i przyczynił się do wzrostu liczby dzieci żyjących w biedzie, w szczególności w państwach na południu Europy. Niejako w reakcji na ten stan rzeczy Komisja Europejska wydała 20 lutego 2013 roku zalecenie *Inwestowanie w dzieci: przerwanie cyklu marginalizacji*, zobowiązując kraje członkowskie do rozwiązania kwestii ubóstwa dzieci poprzez: 1) opracowanie zintegrowanych strategii, które wykraczają poza zapewnienie dzieciom zabezpieczenia materialnego i zakładają promowanie równych szans, 2) stosowanie perspektywy praw dziecka, 3) stawianie zawsze na pierwszym miejscu najlepszego interesu dziecka oraz traktowanie dzieci jako niezależnych podmiotów, 4) utrzymanie właściwej równowagi między uniwersalną polityką dążącą do promowania dobrostanu wszystkich dzieci a ukierunkowanym podejściem zmierzającym do wspierania dzieci znajdujących się w najbardziej niekorzystnej sytuacji. Jednakże na realizację tego zalecenia nie zostały zapewnione odpowiednie środki w perspektywie finansowej UE. Dlatego w celu zapewnienia wsparcia finansowego dla państw członkowskich w realizacji praw dzieci Parlament Europejski przyjął w dniu 24 listopada 2015 roku rezolucję w sprawie zwalczania ubóstwa dzieci i wprowadzenia Gwarancji dla Dzieci (Child Guarantee), czyli zagwarantowanie w budżecie Unii Europejskiej na lata

2021–2027 środków finansowych w ramach Funduszu Spójności + Unii Europejskiej na realizację działań zapewniających wszystkim dzieciom znajdującym się na terenie państw Unii Europejskiej (także małoletnim imigrantom) bezpłatny dostęp do usług społecznych.

Te międzynarodowe instytucje, wywierające nacisk polityczny i monitorujące działania państw wchodzących w ich skład, miały bez wątpienia duże zasługi w znaczącej poprawie położenia społecznego dzieci w ostatniej dekadzie, w szczególności w ograniczaniu biedy wśród dzieci i nadawaniu pierwszorzędno znaczenia edukacji w krajach rozwijających się, także jako instrumentu niwelowania nierówności płci w tej dziedzinie, a w państwach Unii Europejskiej – w ograniczaniu biedy wśród dzieci, zwiększania i polepszania jakości usług dla dzieci oraz partycypacji społecznej dzieci i nastolatków.

Sformułowane strategie rozwoju, wyznaczając orientacyjne kierunki działań państw członkowskich i cele do osiągnięcia, przyczyniły się do upublicznienia warunków życia i edukacji dzieci, czyniąc z nich sprawę polityczną.

Jednakże już w okresie przed pandemią realizacja celów zawartych w strategiach rozwoju zarówno ONZ, jak i UE była niezadowolająca. Postęp w zakresie niwelowania ubóstwa i wzmacniania solidarności i spójności społecznej nie mógł być uznany za wystarczająco szybki. W raporcie *Afryka 2030*¹ stwierdzono w trzy lata po uchwaleniu Agendy 2030, że Afryka nie jest w stanie osiągnąć 14 z 17 celów zrównoważonego rozwoju. Roczna luka inwestycyjna była wówczas szacowana na od 500 mld do 1,2 bln USD. Raport podkreślał także niedostosowanie afrykańskich banków do obsługi Banków Rozwoju w państwach współfinansujących realizację celów zintegrowanego rozwoju w Afryce oraz brak aktualnych danych statystycznych w wielu krajach, co utrudnia rzetelne monitorowanie postępu. W dokumencie Forum Politycznego Wysokiego Szczebla ONZ z 2020 roku przyznano, że „osoby najuboższe i te pozostające w trudnej sytuacji są pomijane w ramach realizacji programu Agenda 2030”².

Również w Unii Europejskiej nie został osiągnięty cel dotyczący ograniczenia ubóstwa, ustalano tutaj jako 60% mediany dochodów w danym kraju. W 2018 roku liczba osób żyjących w biedzie zmniejszyła się tylko o połowę planowanej w strategii Europa 2020 [Kruszyński], a w kilku państwach wzrosła wskutek kryzysu finansowego 2008–2012.

¹ Źródło: <https://sdgcafrica.org/wp-content/uploads/2019/06/AFRICA-2030-SDGs-THREE-YEAR-REALITY-CHECK-REPORT.pdf> (dostęp: 09.05.2021).

² Źródło: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26339HLPF_MD_Revised.pdf (dostęp: 09.05.2021).

Nie ulega jednak wątpliwości, że rola ONZ i Unii Europejskiej jest szczególnie istotna w czasie kryzysu, gdyż dobrostan i rozwój dzieci zazwyczaj znika wówczas z pola widzenia rządów skupionych na bieżącym zarządzaniu.

Organizacje działające pod auspicjami ONZ monitorują na bieżąco wpływ pandemii COVID-19 na dobrostan dzieci na świecie. Informacje pochodzące od nich stanowią główne źródło wykorzystane w tym tekście, którego zamierzeniem jest przedstawienie przewidywanych skutków pandemii dla dzieci w skali globu.

Skutki pandemii COVID-19 dla dzieci

Najmłodsi obywatele nie są „twarzą” pandemii i nie stanowią przedmiotu szczególnego zainteresowania rządów, choć jest to najliczniejsza kohorta wiekowa doświadczająca bieżących i przyszłych ograniczeń. W *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Children* [2020] podkreślono, że dzieci w każdym kraju i w każdym wieku stały się ofiarami ekonomiczno-społecznych skutków pandemii, a czasami także przedsięwzięć podjętych w celu jej ograniczenia.

Pandemia uderzyła w najmłodszą generację pośrednio, poprzez ograniczenie dochodów rodziców i zagrożenie zdrowia i życia najbliższych krewnych, oraz bezpośrednio, przede wszystkim poprzez zamknięcie szkół. Szkolny *lockdown* był szybko wykonalnym i w momencie jego wprowadzenia relatywnie nisko kosztowym środkiem na ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa. Jednakże zakłócenia i straty wynikające z kryzysu ekonomicznego i zakłóconej, niestandardowej edukacji będą odczuwalne nie tylko w całym cyklu życia jednostek doświadczających takich ograniczeń, lecz także przez społeczność międzynarodową i społeczeństwa krajowe, co zaostrzy dotychczas istniejące nierówności materialne i edukacyjne w skali globu i w poszczególnych krajach. Kryzys zdrowotny, wywołany wirusem SARS-CoV-2, spowodował „katastrofę pokoleniową”, jak określił to Sekretarz Generalny ONZ³, wskazując na dalekosiężne konsekwencje dla jednostek i społeczeństw wynikające z zagrożenia szans rozwojowych najmłodszej generacji na całym globie.

Wpływ pandemii na dobrostan i szanse życiowe dzieci pozostaje w związku z:

³ Źródło: <https://www.dw.com/en/un-warns-of-generational-catastrophe-over-coronavirus-school-closures/a-54428520> (dostęp: 09.05.2021).

- zwiększeniem zasięgu biedy i wzrostem nierówności społecznych w skali globu i w poszczególnych krajach,
- przerwaniem edukacji i obniżeniem poziomu nauczania (*learning proficiency*),
- pogorszeniem zdrowia wskutek utrudnionego dostępu do usług zdrowotnych, aktywności fizycznej i z powodu izolacji społecznej.

Zwiększenie zasięgu biedy

Udział osób żyjących w skrajnej biedzie (1,9 USD na dzień) był przed pandemią na świecie większy wśród dzieci niż wśród dorosłych i wynosił odpowiednio 17,5% wobec 7,9%. W gospodarstwach domowych o dochodach 3,2 USD żyło 41,5% dzieci, a o dochodach 5,5 USD – 66,7% dzieci na świecie. W 2017 roku w Afryce Subsaharyjskiej mieszkało dwie trzecie skrajnie biednych dzieci, a w Azji Południowej kolejne 18%. Mimo tych przerażających liczb trzeba podkreślić, że w latach 2013–2017 liczba dzieci biednych na świecie zmniejszyła się o 29 mln [Silwal i in. 2020].

Jak wynika z prognoz, rezultatem zapaści ekonomicznej wywołanej pandemią COVID-19 będzie wzrost liczby ludności monetarnie biednej. Andy Sumner, Chris Hoy i Eduardo Ortiz-Juarez [2020: 8] obliczyli, że obniżenie dochodów na osobę o 5% spowoduje w porównaniu do 2018 roku wzrost liczby ludności żyjącej poniżej 1,9 USD dziennie o 80 mln, żyjącej poniżej 3,2 USD dziennie – o 130 mln, a żyjącej poniżej 5,5 USD dziennie – o prawie 124 mln. Przy obniżeniu dochodów na osobę o 10% wzrost liczby osób żyjących poniżej podanych progów biedy wyniesie odpowiednio: 180, 280 i 250 mln osób. Gdy spadek dochodów na głowę wyniesie 20%, liczba ludności biednej według ww. progów biedy wzrośnie odpowiednio o 480, 580 i 520 mln. Gdyby prognoza się sprawdziła, to wzrost liczby ludności biednej według wszystkich trzech progów biedy miałby miejsce po raz pierwszy od 1990 roku i oznaczałby odwrócenie trendu występującego w ostatniej dekadzie. Na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej oraz w Afryce Subsaharyjskiej byłby to powrót do sytuacji z 1990 roku. Jak prognozują przywołani autorzy, 80–85% nowych biednych, żyjących poniżej 1,9 i 3,2 USD dziennie, będą stanowić mieszkańcy Afryki Subsaharyjskiej i Azji Południowej.

Według szacunków UNICEF i Save the Children⁴ z listopada 2020 roku liczba dzieci w biedzie monetarnej zwiększy się w krajach rozwijających się w 2020 roku o 142 mln i wyniesie 725 mln. Dwie trzecie dzieci z tej liczby żyje w Afryce Subsaharyjskiej oraz w Azji Południowej.

⁴ Źródło: <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/> (dostęp: 09.05.2021).

Prognozy te informują, że wzrost liczby dzieci żyjących w gospodarstwach domowych doświadczających biedy będzie zróżnicowany w zależności od regionu świata:

- w krajach o średnich wyższych dochodach prognozowana liczba dzieci żyjących w biedzie monetarnej w 2020 roku w relacji do 2019 roku wzrośnie o 150,1 mln (32%), gdy próg biedy ustalony jest na 1,9 USD; o 152,9 mln (34%), gdy próg jest ustalony na 3,2 USD; o 155 mln (36%), gdy linią biedy jest 5,5 USD;
- w krajach o niższych średnich dochodach odpowiednio: o 389,1 mln (22%), o 396 mln (24%) i o 401,4 mln (25%);
- w krajach o niskich dochodach odpowiednio: o 164 mln (10%), o 166,7 mln (12%) i o 168,7 mln (14%).

Według obliczeń przeprowadzonych wspólnie przez Save the Children i UNICEF liczba dzieci żyjących w okresie pandemii w warunkach wielowymiarowej biedy, czyli kiedy niskim dochodom towarzyszy brak dostępu do ochrony zdrowia, edukacji, wody, wystarczającego żywienia, odpowiednich warunków sanitarnych, wzrosła o 150 mln.

Podczas gdy przewidywana pauperyzacja obejmie wszystkie grupy wiekowe, choć nie w jednakowym stopniu, doświadczeniem wyłącznie dzieci i nastolatków jest zamknięcie szkół i wynikające z tego zagrożenie dla rozwoju ich umiejętności (kapitału ludzkiego).

Przerwanie stacjonarnego nauczania

Ogłoszenie przez WHO w marcu 2020 roku pandemii COVID-19 spowodowało zamykanie szkół i przedszkoli w wielu krajach bez możliwości wcześniejszego rozpoznania roli tych instytucji w rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2. Dalsze miesiące trwania pandemii w wersji „chińskiej”⁵ wykazały [European Centre for Disease Prevention and Control 2020], że w kategorii wiekowej 1–18 lat wskaźniki hospitalizacji i zgony są niższe niż wśród dorosłych. Niemniej jednak starsze dzieci są podatne na wirusa i mogą go przenosić. Z tego względu zamknięcie szkół stanowiło sposób ograniczenia pandemii, a przez to przeciwdziałołoby zapaści służby zdrowia, która znalazła się w wielu krajach na granicy wydolności. Jednakże liczba osób doświadczających szkolnego *lockdownu* nie daje się porównać z liczebnością żadnej innej grupy ludności dotkniętej ograniczeniami gospodarczymi lub społecznymi. Zamknięcie szkół i innych instytucji

⁵ W czasie przygotowywania tego tekstu nie znaleźliśmy żadnych informacji dotyczących zakaźności dzieci przez zmutowane wirusy: brytyjski, południowoafrykański, brazylijski lub indyjski.

edukacyjnych objęło 94% światowej populacji uczniów, a prawie 99% w państwach o niskich i niższych średnich dochodach [UN, *Policy Brief: Education...* 2020].

Jak informuje raport UNICEF [2021], w 188 państwach zamknięto szkoły na całych ich terytoriach, obejmując *lockdownem* 1,6 miliarda dzieci; 888 mln uczniów na świecie zostało pozbawionych całkowitego lub częściowego dostępu do instytucji edukacyjnych⁶; 214 mln w 28 krajach nie miało bezpośredniego kontaktu z nauczycielem przez dziewięć miesięcy, w tym 168 mln dzieci z 14 krajów – przez cały pandemiczny rok.

W lutym 2021 roku pozostawało całkowicie zamkniętych:

- 22% szkół w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach,
- 18% w Azji Południowej,
- 16% w Afryce Wschodniej i Południowej,
- 16% na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej,
- 13% w Afryce Zachodniej i Centralnej,
- 8% w Europie Wschodniej i Azji Centralnej,
- 6% w Azji Wschodniej i Pacyfiku,
- 5% w Europie Zachodniej.

W tym samym czasie najwięcej szkół całkowicie otwartych było w Europie Wschodniej i Azji Centralnej (83%), w Azji Wschodniej i na Pacyfiku (76%) oraz Afryce Wschodniej i Południowej (72%), a najmniej (21%) na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. W Ameryce Północnej wszystkie szkoły były częściowo zamknięte [UNICEF 2021].

Raporty UNICEF [2020] oraz UNESCO, UNICEF i World Bank [2020] informują, że 90% ministrów edukacji z całego świata wprowadziło zdalne nauczanie za pośrednictwem telewizji, radia lub Internetu. Dwa pierwsze wymienione kanały nie dają możliwości bezpośredniej interakcji między nauczycielem a uczniem oraz między szkolnymi koleżankami/kolegami. Połączenie internetowe zwiększa poczucie zespołowego uczestnictwa w lekcjach, ale jego jakość, a także sprzęt, na którym uczeń pracuje, wpływają na jakość odbioru, a zatem także na efekty nauczania. Ponad 30%, czyli co najmniej 463 mln dzieci na świecie, nie może uczestniczyć w zdalnym nauczaniu głównie z braku w domu niezbędnego wyposażenia, a 40% państw nie daje przedszkolakom możliwości uczestnictwa w zdalnym nauczaniu.

⁶ Obliczenia własne na podstawie danych UNICEF.

Straty w poziomie nauczania

Modele szacujące straty wynikające z ograniczenia dostępu do nauczania stacjonarnego opierają się na ustaleniach zespołu Heckmana, dotyczących efektywności inwestycji w kapitał ludzki w powiązaniu z mechanizmem nabywania umiejętności. Nabywanie umiejętności jest procesem dynamicznym [Heckman, Kautz 2013], wyrażającym się w tym, że uzyskanie nowych umiejętności uzależnione jest od już posiadanych, a uczenie się czegoś nowego uzależnione jest od tego, czego nauczyliśmy się wcześniej („*skill begets skill... learning begets learning*”). W procesie kształtowania umiejętności występują zjawiska określane przez autorów jako:

- *static complementarity*, polegające na tym, że od posiadanych bazowych umiejętności uzależniona jest wielkość inwestycji, które trzeba poczynić, żeby uzyskać nowe umiejętności, czyli że korzyści z inwestycji zależą od aktualnego poziomu umiejętności jednostki, oraz
- *dynamic complementarity*, oznaczające, że aktualne inwestycje, zwiększając zasób przyszłych umiejętności, zwiększają zwrot z przyszłych inwestycji. Zatem przyszłe inwestycje są bardziej produktywne.

Gabriella Conti i James Heckman [2012] wykazali, że największe zwroty są osiągnięte z inwestycji w rozwój kapitału ludzkiego dzieci i nastolatków. Dlatego straty dla jednostek oraz dla społeczeństw, wynikające z pozbawienia młodej generacji normalnego uczenia się, czyli rozwijania poznawczych i pozapoznawczych umiejętności w kontaktach z nauczycielami i rówieśnikami, mogą okazać się bardzo kosztowne.

Pandemia, wskutek zamknięcia szkół, spowoduje utratę kompetencji szkolnych wszystkich roczników uczniów oraz kompetencji przedszkolaków. Z obliczeń Martina Gustafssona [UNESCO 2021] wynika, że rezultatem pandemii będzie zepchnięcie prawie 100 mln dzieci w wieku szkoły podstawowej na świecie poniżej progu biegłości edukacyjnej, mierzonej umiejętnością czytania ze zrozumieniem prostego tekstu. W 2019 roku kryterium to spełniało 581 mln spośród 1,06 mld dzieci na świecie, natomiast pod koniec 2020 roku liczba ta obniży się do 483 mln. Powrót do oryginalnej trajektorii nabywania kompetencji szkolnych w skali globu nastąpi dopiero w 2030 roku, jeśli inwestycje w rozwój umiejętności uczniów nie zostaną zwiększone, a w 2027 roku, jeśli zostaną zwiększone o 10%. Najbardziej zmniejszy się liczba i udział uczniów niespełniających kryterium biegłości w czytaniu w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach (o 18,1%), a najmniej w Afryce Subsaharyjskiej (o 3%), gdzie przed pandemią udział dzieci w wieku szkoły podstawowej umiających czytać ze zrozumieniem wynosił tylko 20%.

Jednakże reakcja rządów na tę sytuację, w postaci dodatkowych wydatków na edukację, nie wskazuje na traktowanie „katastrofy pokoleniowej” przez polityków z powagą, na jaką zasługuje.

Wydatki na edukację

Jak stwierdza raport UNESCO [2020], w reakcji na pandemię i w celu przeciwdziałania jej ekonomicznym i społecznym skutkom zainwestowano w 192 państwach ogółem 11,8 bln USD (co stanowi 12% globalnego GDP), z czego 84% w państwach o wysokich dochodach. Według szacunków UNESCO na edukację przeznaczono 0,78% tej kwoty, czyli 91 mld USD, z czego 73 mld w krajach o wysokich dochodach. Najwięcej na edukację przeznaczyły Europa i Ameryka Północna (56,9 mld USD), Azja i Pacyfik (30,5 mld USD), a wszystkie pozostałe regiony – niecałe 3 mld. Szacuje się, że średnio kraje w Europie i Ameryce Północnej przeznaczały 0,73% swojego budżetu na pakiety edukacyjne, w porównaniu z 0,85% w krajach regionu Azji i Pacyfiku, 0,69% w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, 1,08% w krajach arabskich i 1,56% w Afryce Subsaharyjskiej⁷.

Prognozy dotyczące wydatków na edukację wskazują [World Bank Education 2020], że w 2020 roku wydatki na edukację na głowę zmniejszą się we wszystkich krajach o 5,7%: w państwach o wysokich dochodach – o 5,7%, o wyższych średnich dochodach – o 8,3%, o niższych średnich dochodach – o 8,4%, podczas gdy w państwach o niskich dochodach nie ulegną zmianie. W ujęciu regionalnym największy spadek wystąpi w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach (o 7,2%), a najmniejszy w Afryce Subsaharyjskiej (o 4,1%). Oznaczałoby to zmniejszone środki na wyrównywanie obniżenia kompetencji edukacyjnych, które będą wywierać długofalowy wpływ na rozwój i spójność w skali globu i w poszczególnych krajach.

Bank Światowy wskazuje, że państwa w celu złagodzenia skutków „katastrofy edukacyjnej” powinny skoncentrować się w 2021 roku na realizacji trzech celów⁸:

1. Powrocie wszystkich dzieci i młodzieży do szkoły i zapewnieniu im indywidualizowanych usług potrzebnych do zaspokojenia ich potrzeb związanych z nauką, zdrowiem, dobrostanem psychospołecznym i innymi potrzebami.

⁷ Autorzy raportu przestrzegają, że przedstawione dane należy traktować z ostrożnością, ponieważ nie wszystkie państwa przekazały dane oraz uwzględniono tylko rządowe wydatki na edukację.

⁸ Źródło: <https://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/mission-recovering-education-in-2021> (dostęp: 09.05.2021).

2. Udzieleniu wszystkim dzieciom wsparcia, aby mogły nadrobić zaległości w nauce.
3. Przygotowaniu i wspieraniu wszystkich nauczycieli, żeby mogli poradzić sobie z utratą kompetencji szkolnych swoich uczniów i włączać technologie cyfrowe do swojego nauczania.

Zakończenie

„Katastrofa pokoleniowa”, wyłaniająca się z prognoz dotyczących wpływu ekonomicznych i społecznych skutków pandemii na dzieci i młodzież, będzie miała trwające wiele lat skutki. Nie ulega wątpliwości, że pandemia zagroziła osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju określonym w Agendzie 2030 na rzecz dzieci, aczkolwiek nie we wszystkich regionach świata skutki pandemii będą tak samo dotkliwe. Pozostaje to oczywiście w związku ze stanem istniejącym przed pandemią, korespondującym z możliwościami finansowymi państw.

W tym kontekście trzeba przywołać Unię Europejską, która w odpowiedzi na pandemię utworzyła największy w historii pakiet środków na rzecz ożywienia gospodarki, obejmujący długoterminowy budżet UE w połączeniu z Next Generation EU, okresowym instrumentem pobudzającym ożywienie gospodarki, na łączną kwotę 1,8 bln euro⁹. Kwota przeznaczona na program Next Generation EU wynosi 750 mld euro. Jednakże, jak wskazuje prezydent Eurochild, Marie-Louise Coleiro Preca¹⁰, państwa członkowskie nie zostały zobowiązane do uwzględnienia w Narodowych Planach Odbudowy wydatków na wzmocnienie dzieci i młodzieży. Stawia pytanie „Czy dobrobyt dzieci nie jest kluczową stratą społeczną, którą powinien naprawić fundusz Next Generation EU?”. Podkreśla, że Fundusz Odbudowy jest wyjątkową historyczną okazją do przerwania dziecięcego kręgu deprivacji, która może zostać stracona, jeśli dzieci nie zostaną umieszczone w centrum europejskiego programu ukierunkowanego na popandemiczne ożywienie społeczno-gospodarcze.

⁹ Źródło: https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl#najwikszy-w-historii-pakiet-rodkw-na-rzecz-oywienia-gospodarki (dostęp: 09.05.2021).

¹⁰ Źródło: <https://www.eurochild.org/news/will-the-next-generation-eu-live-up-to-its-name/> (dostęp: 09.05.2021).

Literatura

- Conti G., Heckman J. [2012], *The Economics of Child Well-Being*, https://www.researchgate.net/publication/256037241_The_Economics_of_Child_Well-Being (dostęp: 09.05.2021).
- ECfDPaC [2020], *COVID-19 in children and the role of school settings in transmission – first update*, <https://covid19-evidence.paho.org/handle/20.500.12663/2585> (dostęp: 09.05.2021).
- Esping-Andersen G. [2005], *Children in the Welfare State. A Social Investment Approach*, DemoSoc Working Paper Number 10, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- European Centre for Disease Prevention and Control [2020], *COVID-19 in children and the role of school settings in transmission – first update*, Stockholm.
- Giddens A. [1998], *The Third Way*, Cambridge: Polity Press.
- Heckman J., Kautz T. [2013], *Fostering and Measuring Skills: Interventions that Improve Character and Cognition*, Working Paper 19656, National Bureau of Economic Research, Cambridge, <https://www.google.com/search?q=fostering+and+measuring+skills+interventions+that+improve+character+and+cognition&oq=Fostering+and+Measuring+Skills&aqs=chrome.1.69i57j0i19j0i19i22i30l2.15287j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (dostęp: 09.05.2021).
- Kruszyński K., *Eradicating Poverty and Social Exclusion in the EU in 2010-2019. The Case of 11 Member States Located in Central and Eastern Europe*, „Society and Economy” [w druku].
- Silwal A.S., Engilbertsdottir S., Cuesta J., Newhouse D., Stewart D. [2020], *Global Estimate of Children in Monetary Poverty: An Update*, Discussion Paper, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/966791603123453576/global-estimate-of-children-in-monetary-poverty-an-update> (dostęp: 09.05.2021).
- Sumner A., Hoy Ch., Ortiz-Juarez E. [2020], *Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty*, „Working Paper” No. 43, WIDER, <https://www.wider.unu.edu/publication/estimates-impact-covid-19-global-poverty> (dostęp: 09.05.2021).
- UN [2020], *Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond*, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf (dostęp: 09.05.2021).
- UN [2020], *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Children*, https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf (dostęp: 09.05.2021).
- UNESCO [2020], *Fiscal responses to education and training in the context of COVID-19*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374685?posInSet=4&queryId=fc164bc7-ead6-4ea2-a9de-f38b594b2a60> (dostęp: 09.05.2021).
- UNESCO-UIS [2021], *Pandemic-related disruptions to schooling and impacts on learning proficiency indicators: A focus on the early grades*, <https://reliefweb.int/report/world/pandemic-related-disruptions-schooling-and-impacts-learning-proficiency-indicators> (dostęp: 09.05.2021).

- UNESCO, UNICEF, The World Bank [2020], *What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19*, Paris–New York–Washington D.C.: UNESCO, UNICEF, World Bank, <https://data.unicef.org/resources/national-education-responses-to-covid19/> (dostęp: 09.05.2021).
- UNICEF [2000], *A league table of child poverty in rich nations*, Innocenti Report Card, No. 1, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/repcard1e.pdf> (dostęp: 09.05.2021).
- UNICEF [2021], *COVID-19 and school closures one year of education disruption*, <https://reliefweb.int/report/world/covid-19-and-school-closures-one-year-education-disruption> (dostęp: 09.05.2021).
- World Bank [2020], Maliszewska M., Aaditya M., van der Mensbrugghe D., *The Potential Impact of COVID-19 on GDP and Trade: A Preliminary Assessment*, Policy Research Working Paper; No. 9211, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33605> (dostęp: 09.05.2021).
- World Bank Education [2020 May], *The impact of the COVID-19 pandemic on education financing*, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/479041589318526060/pdf/The-Impact-of-the-COVID-19-Pandemic-on-Education-Financing.pdf> (dostęp: 09.05.2021).

„Generational disaster” – effects of the COVID-19 pandemic for children

174

Summary

The article provides data to illustrate the UN Secretary-General's thesis of a „generational catastrophe” caused by the COVID-19 pandemic. Children and teenagers suffered this catastrophe, although they are the group least infected with the SARS-CoV-2 virus. The youngest generation is the most numerous group hit by the pandemic. The closure of schools around the world for many months has had short-term effects on students, such as the lack of access to meals offered by educational institutions, which increases the number of malnourished children, as well as far-reaching effects. To overcome them will require time and money, and it will not always be possible. They result from the „educational catastrophe”, i.e. the projected enormous global increase in the number of students below minimal learning proficiency, as the ability to read while understanding simple text. This state of affairs jeopardizes the achievement of the Sustainable Development Goals by 2030, contributing to the deepening of existing inequalities between world regions and within countries. The „generational catastrophe”, the effects of which are postponed in time, is not noticed by politicians, who are preoccupied with ongoing actions to counteract the collapse of the health service and economy. This is reflected, inter alia, in the share of expenditure on education among expenditure on counteracting a pandemic and its economic consequences. The European Union is at the forefront of institutions offering Member States the Next Generation EU financial package for post-pandemic recovery. Unfortunately, the criteria for allocating resources do not require measures to promote the well-being and development of children.

Keywords: COVID-19, children, poverty, learning proficiency